

การติดตามวัตถุของการศึกษา: นัยเชิงวิธีวิทยาในการศึกษา การค้าข้าวข้ามพรมแดนไทย-ลาว อรุษา ปัญญาทดแก้ว

ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาสังคม
ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา
คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์เรื่อง "การค้าข้าวข้ามโขง: กรณีศึกษา
การต่อช่องทางเศรษฐกิจที่ไม่เป็นทางการ ณ หมู่บ้านแห่งหนึ่งที่พรมแดนไทย-
ลาว" นำเสนอต่อมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ (อรุษา ปัญญาทดแก้ว 2559).

วารสารสังคมวิทยา มานุษยวิทยา 35(1): มกราคม - มิถุนายน 2559

บทความ

tracing moving object:
a methodological case study of
cross-Mekong rice trade
along the Thai-Lao border

Arusa Panyakotkaew

M.A. (Social Development),
Department of Sociology and Anthropology,
Faculty of Social Sciences, Chiang Mai University

บทความชิ้นนี้นำเสนอการประยุกต์ใช้วิธีวิทยาในการศึกษาการค้าข้าวข้ามโขงระหว่างชาวบ้านชายแดนฝั่งไทยและลาว โดยเน้นการติดตามวัตถุของการศึกษา ได้แก่ ข้าว บทความนำเสนอข้อมูลเกี่ยวกับการค้าข้าวข้ามโขงในหมู่บ้านชายแดนไทย-ลาวแห่งหนึ่งระหว่างช่วง พ.ศ. 2540 - พ.ศ. 2555 ซึ่งสะท้อนให้เห็นพลวัตของสถานะและการนิยามความหมายของการค้าข้าวข้ามโขงทั้งในบริบทเชิงพื้นที่และบริบทเชิงเวลา ในเชิงพื้นที่ สถานะทางกฎหมายของข้าวมีความแตกต่างกันตามนโยบายของแต่ละรัฐ ทำให้การค้าข้าวข้ามโขงมีนัยสัมพันธ์กับปริมณฑลของการควบคุมชายแดนและการค้าข้าว ซึ่งตั้งอยู่บนพื้นฐานของการตีความอันหลากหลายของกลุ่มผู้ปฏิบัติการควบคุมชายแดน และในปริมณฑลของความเป็นประชากรชายแดน ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของความสัมพันธ์ทางสังคมอันซับซ้อนระหว่างกลุ่มผู้ค้าข้าว เจ้าหน้าที่รัฐ และประชากรในพื้นที่ ส่วนในบริบทเชิงเวลาพบว่า เงื่อนไขเชิงนโยบายหรือปัจจัยทางการเมืองจากภายนอกพื้นที่ชายแดนมีบทบาทกำหนดและส่งผลกระทบต่อกิจกรรมการค้าข้าวข้ามโขงที่เป็นกรณีศึกษาต้องถูกระงับไปในที่สุด

คำสำคัญ ข้าว, การค้าชายแดน, การค้าข้าวข้ามโขง, ไทย, ลาว

ABSTRACT

This paper presents a methodological case study of cross-Mekong rice trade between Thai-Lao borderland villagers during the period from 1997-2012. The key method is to follow the trade route of rice, the object of study in focus. Historical review and field survey has illustrated the dynamics of statuses and definitions of rice trade. In spatial aspect, Rice trade is under disparate border control and cross-border trade regulations of the Thai and Lao states. Such forms of control are nevertheless subjected to different ways of interpretation by border control and local government officials. On the other hand, rice is an objectification of nuanced relationship between rice traders, state officials and local residents. In temporal aspect, the study has found that the cross-Mekong rice trade has developed in response to national policy and politics, the consequences of which have eventually brought an end to this local system of rice trade itself.

keywords rice, cross-border trade, cross-Mekong rice trade, Thailand, Laos

บทนำ: การติดตามวัตถุของการศึกษา ในฐานะวิธีวิทยาเพื่อศึกษาการค้าข้าวข้ามพรมแดน

พัฒนาการว่าด้วยการศึกษาชายแดนเป็นไปบนข้อถกเถียงเชิงมนิทัศน์และวิธีวิทยาหลากหลายทิศทาง แม้กระทั่งการนิยามชายแดนเองยังมีพัฒนาการและถูกตีความใหม่อยู่เสมอ ดังปรากฏในงานศึกษาชายแดนจำนวนมาก งานศึกษาเหล่านี้ก้าวข้ามการมองชายแดนอย่างตายตัว เช่น ชายแดนในฐานะพื้นที่ของความร่วมมือระหว่างรัฐและคนชายแดนในการศึกษา (Donnan and Wilson 1999a; Walker 1999) ชายแดนในฐานะพื้นที่ของการต่อสู้ (Mezzadra and Neilson 2013) หรือชายแดนในฐานะของพื้นที่การทำงาน (Lamb 2014) เป็นต้น ข้อเสนอใหม่เหล่านี้มีคุณูปการต่อการศึกษาชายแดนและการข้ามพรมแดนผ่านการสร้างเครื่องมือและวิธีวิทยาในการทำความเข้าใจปรากฏการณ์บนชายแดนและการข้ามพรมแดนซึ่งมีพลวัตและความเฉพาะเจาะจงในแต่ละกรณีศึกษา

ความเฉพาะเจาะจงนี้เองคือสิ่งที่ผู้วิจัยกิจกรรมข้ามพรมแดนควรคำนึงถึงเพื่อเลือกใช้วิธีวิทยาและเครื่องมือที่เหมาะสมในการศึกษาการค้าข้าวข้ามพรมแดนหนึ่งๆ ในกรณีของผู้วิจัยที่ศึกษาการค้าข้าวข้ามโขงชายแดนไทย - ลาว ระหว่างผู้ค้าข้าวในหมู่บ้านโบกหิน จังหวัดอุบลราชธานี กับคู่ค้าจากฝั่งลาว¹ ผู้วิจัยเลือกผสมผสานวิธีวิทยาและเทคนิคในการทำงานภาคสนาม ซึ่งการติดตามวัตถุของการศึกษาคือวิธีวิทยาหลักในงานวิจัยชิ้นนี้ ในการติดตามวัตถุของการศึกษา ผู้วิจัยจัดวางข้าวให้เป็นใจกลางของการเก็บข้อมูลแวดล้อม ทำให้ผู้วิจัยต้องติดตามเส้นทางการค้าข้าวข้ามโขงโดยการติดตามแบบย้อนเส้นทาง ผู้วิจัยเริ่มเก็บข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับการค้าข้าวในหมู่บ้านโบกหินซึ่งเป็นปลายทางของข้าว และย้อนกลับไปยังหมู่บ้านนาใหญ่ซึ่งเป็นจุดแลกเปลี่ยนข้าวที่สำคัญในฝั่งลาวในช่วงเวลาที่ผู้วิจัยทำงานภาคสนาม แล้วจึงย้อนไปยังโรงสีข้าว จนถึงแหล่งผลิตข้าวในชุมชนเกษตรกรรมในฝั่งลาว

งานศึกษาของเอียน สมิลลี (Ian Smillie) เกี่ยวกับพัฒนาการของระบบการควบคุมการค้าเพชรข้ามทวีป เป็นตัวอย่างในการใช้วิธีวิทยาการติดตามวัตถุ (เพชร) ในการวิจัยการ

¹ ชื่อหมู่บ้านในบทความนี้เป็นชื่อสมมติ ดูรายละเอียดเพิ่มเติมเกี่ยวกับพื้นที่วิจัยภาคสนามได้จากวิทยานิพนธ์ของผู้เขียน (อรุษา บัญญาทแก้ว 2559).

ข้ามพรมแดน สมิลลีเริ่มต้นจากข้อสังเกตเกี่ยวกับความผิดปกติของข้อมูลในวงจรของธุรกิจค้าเพชร ซึ่งมีความไม่สอดคล้องกันระหว่างปริมาณขายจากประเทศที่เป็นแหล่งทรัพยากรกับปริมาณที่ประเทศผู้ค้ารับซื้อเพื่อนำไปแปรรูปตามที่ปรากฏในเอกสารทางการ แม้เขาจะไม่ได้กล่าวถึงการติดตามวัตถุประสงค์ของการศึกษาในเชิงวิวิธวิทยาโดยตรง แต่เขาได้เลือกจัดวางวัตถุประสงค์ของการศึกษาเป็นศูนย์กลางในการเก็บข้อมูลในบริบทที่แตกต่างกัน ตั้งแต่ประเทศที่เป็นแหล่งทรัพยากรเพชรเข้าสู่ประเทศที่เป็นทางผ่านแปรรูปและจัดจำหน่ายเพชรข้ามทวีปในแอฟริกา ก่อนส่งไปยังประเทศในยุโรปและสหรัฐอเมริกา พร้อมนิยามสถานะของการค้าเพชรผ่านการวิเคราะห์สถิติการนำเข้าและส่งออกในแต่ละประเทศที่เป็นกรณีศึกษา ก่อนให้ข้อเสนอเชิงนโยบายในการควบคุมการค้าเพชรข้ามพรมแดนในตอนท้าย (Smilie 2005)

ในงานวิจัยชิ้นนี้ ผู้วิจัยจัดวางข่าวเป็นศูนย์กลางของการศึกษาการค้าข้ามข้ามโขงเช่นเดียวกับวิวิธวิทยาของสมิลลี หากแต่แตกต่างกันตรงที่แหล่งข้อมูลและวิธีในการติดตามวัตถุประสงค์ของการศึกษา ในการวิจัยการค้าข้ามข้ามโขง ผู้วิจัยให้ความสำคัญกับการวิจัยภาคสนาม ในขณะที่สมิลลีเน้นการวิจัยเอกสาร เช่น การศึกษาข้อมูลเชิงสถิติจากเอกสาร ประกอบกับการวิเคราะห์ในระดัมหภาค ตรงข้ามกับการประยุกต์ใช้วิวิธวิทยาของผู้วิจัยที่ติดตามข้อมูลและวิเคราะห์ข้อมูลในระดับจุลภาค

ก่อนเข้าสู่การอภิปรายวิวิธวิทยาในการวิจัยการค้าข้ามข้ามโขง ผู้วิจัยขอให้ข้อมูลเกี่ยวกับลักษณะและความเฉพาะเจาะจงของพื้นที่ศึกษาเป็นอันดับแรก ชายแดนเหนือพื้นที่กายภาพของเส้นทางการค้าข้ามข้ามโขงทั้งฝั่งบ้านโบกหินและหมู่บ้านคูคำมีลักษณะเป็นด่านประเพณี อันเป็นช่องทางการข้ามพรมแดนในชีวิตประจำวันของประชากรชายแดนในละแวกนั้น ผู้วิจัยเรียกพื้นที่ศึกษาว่าเป็น “พื้นที่ของความกำกวม” เช่นเดียวกับคุณลักษณะของชายแดนที่ปรากฏในกรณีศึกษาเกี่ยวกับชายแดนและการข้ามพรมแดนจำนวนมาก ชายแดนคือพื้นที่ของความไม่ชัดเจน และไม่ได้พัฒนาไปในทิศทางใดทางหนึ่งเท่านั้น กล่าวคือ แม้จะมีการเปลี่ยนแปลงของระบอบการควบคุมจากศูนย์กลางในรัฐชาติหนึ่งๆ หรือจากศูนย์กลางของการพัฒนาที่ส่งผลต่อวิถีในการดำรงชีพของผู้คนชายแดน แต่ผู้คนเหล่านั้นสามารถปรับตัวเพื่อหาประโยชน์จากชายแดนได้อยู่เสมอ เช่น ในงานของจักรกริช สังขมณี (Sangkhmanee 2006) ได้แสดงให้เห็นว่าการควบคุมชายแดนที่เคร่งครัดจากศูนย์กลาง

ของรัฐลาวทำให้ต้นทุนการนำเข้าสินค้าจากฝั่งไทยของผู้ค้าเดินเรือทางไกลเพิ่มขึ้น ผู้ค้าเหล่านั้นจึงต้องปรับตัวเพื่อลดต้นทุนโดยการขนส่งสินค้าในเรือ หรือลักลอบนำเข้าสินค้าในเวลากลางคืน เป็นต้น

นอกจากนี้ กรณีศึกษาจำนวนมากแสดงให้เห็นถึงการสมประโยชน์ระหว่างรัฐ ตัวแทนหน่วยงานรัฐที่ปฏิบัติงานควบคุมชายแดน ธุรกิจ รวมทั้งคนชายแดน เช่น กรณีศึกษาของเนดสัน โปพิวา (Nedson Pophiwa) แสดงให้เห็นการพัวพันในการลักลอบขนสินค้าข้ามพรมแดนซิมบับเว-โมซัมบิก ระหว่างชาวบ้านชายแดนและเจ้าหน้าที่ผู้รับส่วยจากผู้ค้าข้ามพรมแดนดังกล่าว (Pophiwa 2010) ในการรวบรวมกรณีศึกษาที่เกี่ยวกับชายแดนของเฮสติงส์ ดอนแนน (Hastings Donnan) และ โทมัส วิลสัน (Thomas M. Wilson) ได้แสดงให้เห็นถึงการเลือกปฏิบัติในการควบคุมชายแดนและการข้ามพรมแดนโดยรัฐ เช่น กรณีการค้าบริการทางเพศบนชายแดนเม็กซิโก - สหรัฐอเมริกาที่ในช่วงเวลาหนึ่งถูกรัฐปราบปรามและควบคุม แต่ภายหลังรัฐกลับเปลี่ยนสถานะกิจการนี้ให้ถูกกฎหมาย ส่วนในกรณีของการควบคุมแรงงานเถื่อนจากเม็กซิโกที่เข้ามาทำงานในสหรัฐอเมริกา นั้น พบว่าการกำกับควบคุมไม่เป็นไปในทิศทางเดียวกันในแต่ละรัฐ กล่าวคือ แรงงานเถื่อนเหล่านี้ถูกควบคุมในรัฐหนึ่งในขณะที่อีกรัฐหนึ่งเลือกที่จะปล่อยให้แรงงานเหล่านี้เข้าไปทำงาน ทั้งนี้เพื่อเอื้อต่อธุรกิจเกษตรเชิงพาณิชย์ในรัฐที่ต้องการแรงงานราคาถูก ผู้สามารถทำงานที่เสี่ยง สกปรก และยากได้ (Donnan and Wilson 1999b)

ในหมู่บ้านโบกหินที่เป็นด่านประเพณี ผู้วิจัยพบช่องว่างของการควบคุมชายแดนในหลายปรากฏการณ์ ทั้งในอดีตจากคำบอกเล่าของประชากรบ้านโบกหินที่ประสบกับการควบคุมชายแดนในชีวิตประจำวัน และจากการสัมภาษณ์เจ้าหน้าที่รัฐและประชากรของหมู่บ้านที่เป็นพื้นที่ศึกษาทั้งฝั่งไทยและลาวในช่วงที่ทำวิจัยภาคสนามระหว่างต้น พ.ศ. 2555 ถึงปลาย พ.ศ. 2556 (อรุษา ปัญญาทดแก้ว 2559) ช่องว่างดังกล่าวเปิดพื้นที่ให้ชาวบ้านโบกหินและชาวบ้านใกล้เคียงที่ข้ามพรมแดนในหมู่บ้านสามารถต่อรองกับการควบคุมในกิจกรรมข้ามพรมแดนได้ ซึ่งการค้าข้าวคือกิจกรรมข้ามพรมแดนหนึ่งที่เป็นพื้นที่ต่อรองระหว่างชาวบ้านและผู้ปฏิบัติการควบคุมชายแดน ได้แก่ ทหาร ทหารประจำหน่วยเรือรักษาความสงบเรียบร้อยตามลำแม่น้ำโขง (นรข.) ตำรวจ เจ้าหน้าที่กองอาสารักษา

ดินแดน (อส.) โดยรายละเอียดนั้นผู้วิจัยจะขอกล่าวถึงในส่วนถัดไปของบทความ และไม่เฉพาะชายแดนในหมู่บ้านโบกหินเท่านั้น แต่ช่องว่างในการควบคุมชายแดนต่างกระจายอยู่ตามพื้นที่ข้ามแดนของหมู่บ้านใกล้เคียงและหมู่บ้านคู่ค้าของหมู่บ้านโบกหินเช่นกัน อาจกล่าวได้ว่า ปฏิบัติการควบคุมชายแดนในพื้นที่ดังกล่าว ซึ่งเป็นพื้นที่กายภาพในการวิจัยการค้าข้ามโขงจึงไม่เป็นที่ไปตามหลักการหรือกฎที่มาจากศูนย์กลางของรัฐไทยและรัฐลาว ผู้วิจัยขออภิปรายให้เห็นภาพจากปรากฏการณ์ต่อไปนี้

การข้ามพรมแดนและแลกเปลี่ยนระหว่างชาวบ้านโบกหินและเพื่อนบ้านในฝั่งลาวเกิดขึ้นเรื่อยมาตั้งแต่ยุคบุกเบิกที่ดินในเขตหมู่บ้านโบกหินตั้งแต่ ช่วง พ.ศ. 2430 จวบจนปัจจุบัน แม้ในช่วงเวลาหลังจากการปฏิวัติสังคมนิยมที่ทำให้ลาวต้องปิดกั้นการข้ามพรมแดนกับประเทศเพื่อนบ้านอย่างเคร่งครัด แต่ในทางปฏิบัติ การแลกเปลี่ยนและข้ามพรมแดนระหว่างประชากรบ้านโบกหินและเพื่อนบ้านในพื้นที่ใกล้เคียงทั้งในฝั่งไทยและลาวยังคงเกิดขึ้น ผู้ใหญ่บ้านของบ้านโบกหินเล่าว่า สินค้าที่แลกเปลี่ยนได้แก่สินค้าอุปโภคบริโภคจากฝั่งไทย วัว ควายที่ข้ามพรมแดนได้โดยการจ่าย “ส่วย” ให้กับเจ้าหน้าที่ผู้ควบคุมชายแดนฝั่งลาว ดังที่ได้กล่าวไปแล้วว่าการควบคุมชายแดนในพื้นที่ศึกษาไม่เป็นที่ไปตามกฎหมายเกณฑ์จากศูนย์กลาง ผู้วิจัยพบว่าด้านประเพณีในพื้นที่เหล่านี้เต็มไปด้วยความกำกวม ความไม่ชัดเจน ความไม่ต่อเนื่องในปฏิบัติการควบคุมชายแดน รวมทั้งการตีความโดยอัตวิสัยเพื่อการควบคุมชายแดนในพื้นที่ชายแดนที่ศึกษา ปรากฏการณ์ที่พบเห็นได้เป็นประจำบนชายแดนบ้านโบกหินคือความไม่ต่อเนื่องและไม่ชัดเจนเกี่ยวกับระเบียบการเก็บค่าธรรมเนียมผ่านแดน หรือที่เรียกกันว่า “ค่าเหยียบแผ่นดิน” และการเก็บภาษีสินค้าเข้า-ขาออก โดยรายละเอียดมีดังนี้

หลังจากที่ลาวนำนโยบายจินตนาการใหม่มาปฏิบัติ และเปิดพรมแดนอย่างเป็นทางการแล้ว การข้ามพรมแดนระหว่างประชากรจากสองฟากฝั่งเป็นไปอย่างสะดวกมากขึ้น การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวส่งผลให้การค้าขายระหว่างฝั่งไทย - ลาวบริเวณชายแดนบ้านโบกหินเริ่มคึกคักยิ่งขึ้น หมู่บ้านโบกหินถูกกำหนดให้เป็นหนึ่งในจุดผ่อนปรนตั้งแต่ พ.ศ. 2538 จวบจนปัจจุบัน ทุกเช้าวันพฤหัสบดี ณ ริมทางหลวงช่วงที่ตัดผ่านหมู่บ้านโบกหินจะมีตลาดนัด “ปลอดภาษี” ที่ผู้ค้าชาวไทยสามารถตั้งแผงขายสินค้าต่างๆ ได้ กลุ่มลูกค้าจากฝั่งลาวสามารถข้ามแม่น้ำโขงผ่านหมู่บ้านโบกหินเพื่อซื้อสินค้าในปริมาณมากโดยไม่ต้องเสียภาษี

ขาออก แต่ต้องจ่าย “ค่าเหยียบแผ่นดิน” ให้กับเจ้าหน้าที่กองอาสารักษาดินแดน คนละ 10 บาท

แม้โดยหลักการ ชาวบ้านจากฝั่งลาวสามารถข้ามมายังฝั่งไทยอย่าง “ถูกกฎหมาย” ผ่านหมู่บ้านโบกหินทุกวันพฤหัสบดีโดยการชำระค่าธรรมเนียมผ่านแดนดังกล่าวข้างต้น แต่ในทางปฏิบัติ การข้ามพรมแดนผ่านหมู่บ้านโบกหินเกิดขึ้นเป็นปกติในวันอื่นของสัปดาห์ โดยไม่มีการเรียกเก็บค่าธรรมเนียมแต่อย่างใด กล่าวคือ ประชากรจากทั้งฝั่งไทยและลาว เดินทางผ่านท่าเรือในหมู่บ้านโบกหินเพื่อมาเยี่ยมญาติ นอกจากนี้ ผู้คนจากฝั่งลาวสามารถข้ามฝั่งเพื่อค้าขายสินค้าตามฤดูกาล รับจ้างทำนา ทำสวน ทำไร่ หรือเข้าถึงบริการสุขภาพจากโรงพยาบาลประจำตำบลที่ตั้งอยู่ในหมู่บ้านโบกหิน โรงพยาบาลในตัวอำเภอ หรือคลินิกในอำเภอใกล้เคียงได้ทุกวัน

นอกจากนี้ การกำหนดวัน “ปลอดภาษี” ทุกวันพฤหัสบดีจะไร้ความหมาย เนื่องจากการข้ามจากฝั่งลาวเพื่อมาซื้อสินค้าในฝั่งไทยเกิดขึ้นแทบทุกวันโดยชาวบ้านจากฝั่งลาวไม่ต้องเสียภาษีขาออก บ่อยครั้งที่ผู้วิจัยพบเห็นชาวลาวลำเลียงสินค้าอุปโภคบริโภคที่ซื้อจากตลาดหรือร้านค้าในเขตอำเภอลงเรือที่ท่าเรือในหมู่บ้านโบกหิน โดยไม่ต้องผ่านการตรวจตราจาก อส. แต่อย่างใด หรือแม้พวกเขาจะขนถ่ายสินค้าลงเรือในช่วงเวลาที่มีเจ้าหน้าที่ อส. ประจำการอยู่ที่ท่าเรือ เจ้าหน้าที่ อส. ก็หาได้จับกุมหรือตรวจตราสินค้าไม่ เพียงแต่เข้ามาทักทายและสอบถามถึงจุดประสงค์ของการนำสินค้าข้ามฝั่งเท่านั้น ในขณะที่เดียวกัน แม้ว่าโดยระเบียบแล้วการซื้อสินค้าจากฝั่งลาวเพื่อขายยังฝั่งไทยนั้นผิดกฎหมาย แต่ประชากรบ้านโบกหินยังคงข้ามปากเพื่อรับซื้อมันแกวและถั่วลิสงจาก “สวนของ” หรือสวนริมโขงของเพื่อนบ้านชาวลาวตามความต้องการของตลาดในฝั่งไทยเรื่อยมา และจากคำบอกเล่าของผู้หญิงจากบ้านโบกหินคนหนึ่ง การจับกุมผู้รับซื้อสินค้าจากฝั่งลาวอาจเกิดจากความโชคร้ายที่นำสินค้าข้ามฝั่งในวันที่ “นาย” มาลงพื้นที่เท่านั้น

ในส่วน of ข้าวซึ่งเป็นกรณีศึกษาและจุดสนใจในงานวิจัยชิ้นนี้ ผู้วิจัยพบว่ามีความกำกวมของปฏิบัติการควบคุมสินค้าชนิดนี้ในพื้นที่ตลอดช่วงเวลาที่มีการนำเข้าข้าวซึ่งแตกต่างกันในช่วงเวลาต่างๆ ผู้วิจัยเลือกแบ่งกรอบเวลาของการค้าข้าวออกเป็นสามช่วงเวลา ได้แก่ ช่วง พ.ศ. 2540 – 2549 ช่วง พ.ศ. 2550 – 2553 และช่วง พ.ศ. 2554 – 2555

การค้าข้าวในช่วงแรก (ช่วง พ.ศ. 2540 - 2549) เป็นการรวมกลุ่มลงทุนร่วมกันของผู้ค้าขนาดเล็กระหว่างญาติพี่น้องหรือเพื่อนบ้านใกล้เคียง เพื่อนำเข้าข้าวจากลาวที่ราคาถูกกว่ามาขายในตลาด และขายให้กับโรงสีข้าวในฝั่งไทย ซึ่งจะได้ราคาสูงกว่า ผู้ค้าข้าวในช่วงเวลานี้ต้องมีทุนเพียงพอสำหรับการค้าข้าว ที่ประกอบไปด้วยเงินสำหรับการซื้อข้าว ค่าใช้จ่ายที่เกี่ยวข้องกับการขนส่ง เช่น สมาชิกในกลุ่มผู้ค้าข้าวหนึ่งๆ อาจจะต้องสามารถขับเรือ หรือมีเงินทุนจ้างเรือเพื่อขนส่งข้าว หรือจ้างรถยนต์ของเพื่อนบ้านเพื่อขนส่งข้าวไปยังที่เก็บ หรือโรงสีที่รับซื้อ เป็นต้น สถานะของข้าวในช่วงเวลานี้อาจแตกต่างกันตามการเลือกของแต่ละกลุ่ม กล่าวคือ ในกลุ่มผู้ค้าทุนน้อยหรือนำเข้าข้าวเพื่อจำหน่ายในตลาด พวกเขาเลือกที่จะไม่ทำเรื่องเสียภาษีและจำเป็นต้องลักลอบนำเข้าข้าวเพื่อไม่ให้เป็นที่สังเกตของเจ้าหน้าที่ผู้ควบคุมชายแดน โดยเฉพาะเจ้าหน้าที่หน่วยเรือรักษาความสงบเรียบร้อยตามลำแม่น้ำโขง เช่น เลื่อนนำเข้าข้าวในเวลากลางดึกเพื่อหลีกเลี่ยงการถูกจับกุม เป็นต้น นอกจากนี้ กลุ่มผู้ค้าข้าวทุนน้อย อาจต้องให้สินน้ำใจในรูปของปลา ผลผลิตทางการเกษตร ไปจนถึงเงินแก่เจ้าหน้าที่นอกเหนือจากกลุ่มที่สังกัด นครฯ. เพื่อหลีกเลี่ยงการถูกจับกุม ส่วนในกลุ่มผู้ค้าข้าวที่มีทุนซึ่งนำเข้าข้าวเพื่อจำหน่ายให้กับโรงสีข้าว เลือกที่จะทำเรื่องเสียภาษีนำเข้ากับด่านศุลกากรในพื้นที่ใกล้เคียงในราคา 1 บาทต่อกิโลกรัม

การค้าข้าวในช่วงที่สอง (ช่วง พ.ศ. 2550 - 2553) ผู้ค้าข้าวในหมู่บ้านโบกหินเริ่มนำเข้าข้าวเป็นปริมาณมากขึ้นโดยมีปลายทางคือโรงสีข้าวในฝั่งไทย ทำให้กลุ่มค้าข้าวต้องเพิ่มจำนวนสมาชิกให้มากขึ้นจนอาจมากถึงกลุ่มละ 50 คน พร้อมกับต้องเพิ่มขนาดของทุนให้มากขึ้นด้วย วิธีการเพิ่มทุนในกลุ่มผู้ค้าข้าวเหล่านี้คือการเปิดรับสมาชิกที่ร่วมลงทุนด้วยจำนวนเงินที่มากน้อยแตกต่างกันออกไป สมาชิกแต่ละคนมีบทบาทรับผิดชอบตามจำนวนเงินลงทุนและรูปแบบของทุน ทำให้สามารถจำแนกสมาชิกกลุ่มออกเป็นนายทุน เจ้าของเรือ เจ้าของรถ แรงงานแบกข้าว และผู้ประสานงานและจัดการกลุ่มค้าข้าว ผู้ค้าข้าวกลุ่มเล็กหลายกลุ่มที่เคยค้าข้าวในช่วงก่อนหน้า บางส่วนได้เลิกค้าข้าวไปเนื่องจากไม่มีทุนในการเสียภาษี หรือไม่ต้องการเสี่ยงลักลอบนำเข้าข้าวและติดสินบนเจ้าหน้าที่ผู้ควบคุมชายแดน อีกส่วนหนึ่งเลิกค้าข้าวภายในกลุ่มของตนเองแล้วหันไปเป็นสมาชิกในกลุ่มที่ใหญ่กว่าในช่วงนี้ปลายทางของข้าวในช่วงนี้คือ โรงสีข้าวในพื้นที่ใกล้เคียงกับหมู่บ้านโบกหินสินค้าข้าวเริ่ม

ถูกควบคุมจากหน่วยงานควบคุมชายแดน เช่น สำนักงานตำรวจ หน่วยเรือรักษาความสงบเรียบร้อยตามลำแม่น้ำโขง กองอาสารักษาดินแดน สำนักงานศุลกากรในพื้นที่ใกล้เคียงอย่างเคร่งครัดขึ้น อย่างไรก็ตาม กลุ่มผู้ค้าข้าวยังคงสามารถนำข้าวเข้าไปได้เนื่องจากอำนาจในการต่อรองกับเจ้าหน้าที่ผู้ควบคุมชายแดนจากหน่วยงานข้างต้น กล่าวคือ สมาชิกผู้เป็นนายทุนในกลุ่มค้าข้าวหนึ่งๆ ในช่วงเวลานี้เริ่มมีตำแหน่งทางการเมืองท้องถิ่น เช่น เป็นผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน ผู้ใหญ่บ้าน สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล นายองค์การบริหารส่วนตำบล สามารถเจรจาต่อรองกับการควบคุมและจับกุมจากหน่วยงานเหล่านั้นได้ ทำให้การค้าข้าวยังคงดำเนินต่อไปได้

การค้าข้าวในช่วงที่สาม (ช่วง พ.ศ. 2554 - 2555) จำนวนกลุ่มผู้ค้าข้าวในหมู่บ้าน โบกหินลดลงเหลือเพียง 5-6 กลุ่มแต่ละกลุ่มจำนวนสมาชิกมากขึ้นจนอาจมีมากถึง 80-130 คน ประกอบด้วยประชากรในหมู่บ้านโบกหินและหมู่บ้านใกล้เคียง กลุ่มผู้ค้าข้าวในเวลานี้ นำเข้าข้าวในปริมาณมากขึ้นจนอาจมากกว่าหนึ่งพันกระสอบต่อวัน การค้าข้าวดำเนินมาถึงจุดเฟื่องฟูที่สุดซึ่งเป็นช่วงเดียวกันกับที่สังคมไทยให้ความสนใจเกี่ยวกับช่องโหว่และปัญหาของโครงการรับจำนำข้าวของรัฐบาลพรรคเพื่อไทย ข้อเสนอพื้นฐานที่ว่าปัญหาเชิงนโยบายนี้เชื่อมโยงกับการนำเข้าข้าวจากประเทศเพื่อนบ้านเพื่อสวมสิทธิ์ในโครงการรับจำนำข้าวสินค้าข้าวจากประเทศเพื่อนบ้านจึงถูกจับตามอง จากคำบอกเล่าของผู้ให้ข้อมูลในบ้านโบกหินและตัวแทนเจ้าหน้าที่จากหน่วยเรือรักษาความสงบเรียบร้อยตามลำแม่น้ำโขง สถานการณ์ดังกล่าวเป็นแรงกดดันที่ส่งผลให้เจ้าหน้าที่ของรัฐ รวมถึงเจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติการควบคุมชายแดนระดับท้องถิ่น ต้องร่วมปฏิบัติการควบคุมกิจกรรมการค้าข้าวข้ามโขงอย่างเด็ดขาด พร้อมทั้งกดดันประชากรในหมู่บ้านโบกหินและกลุ่มผู้ค้าข้าวให้เลิกนำเข้าข้าวจากประเทศลาวไปในที่สุด

ปรากฏการณ์ของความไม่ชัดเจน ความไม่สม่ำเสมอ หรือปฏิบัติการควบคุมชายแดนที่ถูกต่อรองโดยกลุ่มผู้ค้าข้าวในพื้นที่หรือถูกกำหนดโดยประเด็นปัญหาในระดับรัฐชาติ ยังเป็นผลจากการตีความเกี่ยวกับการดำรงชีพที่แตกต่างกันไปในกลุ่มผู้ปฏิบัติการควบคุมชายแดน การตีความโดยเจ้าหน้าที่เหล่านี้หาได้ยึดตัวบทกฎหมายในการควบคุมชายแดนอย่างตรงไปตรงมา หากมีมิติของการตีความส่วนบุคคลที่ปรากฏในความเชื่อ ความคิด และ

คำกล่าว เช่น ทหารนายหนึ่งให้สัมภาษณ์ว่า “การข้ามพรมแดนบางกิจกรรมสามารถกระทำได้เนื่องจากเป็นการกระทำเพื่อการดำรงชีพของชาวบ้าน เช่น การค้าขายเพื่อดำรงชีพระดับครอบครัว” ส่วนนายทหารสังกัดหน่วยงานกำกับดูแลชายแดนในแม่น้ำโขงแสดงความเห็นว่า “การข้ามพรมแดนของชาวบ้านที่ไม่ว่าจะผิดหรือถูกกฎหมายนั้นเกิดจากข้อจำกัดในการดำรงชีพและความยากจนของชาวบ้าน” หรือผู้ค้าข้ามแดนจากบ้านโบกหินคนหนึ่งที่มีมองว่า “การค้าข้าวเป็นที่ยอมรับได้หากไม่ใช่การแลกเปลี่ยนขนาดใหญ่”²

บนพื้นที่ศึกษาในฝั่งลาว ณ ชายแดนในหมู่บ้านนาใหญ่ การควบคุมกิจกรรมข้ามพรมแดนไม่มีลักษณะที่ตายตัวเช่นเดียวกับการควบคุมชายแดนในหมู่บ้านโบกหิน อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยพบว่าวิธีการควบคุมการค้าข้าวข้ามโขงนั้นกลับแตกต่างกันตรงที่ตำรวจชายแดนในพื้นที่ หรือที่ประชากรบ้านนาใหญ่มักเรียกว่า “นาย” ตั้งโต๊ะเก็บส่วยข้าว ณ ท่าเรือของหมู่บ้าน ซึ่งตรงท่าเรือเป็นที่ประจำการจุดหนึ่งของตำรวจชายแดนลาวอย่างโจ่งแจ้ง กล่าวคือ เมื่อมีการเตรียมส่งข้าวออกจากหมู่บ้านนาใหญ่ให้กับกลุ่มผู้ค้าจากฝั่งไทย “นาย” จะตั้งโต๊ะและเรียกเก็บส่วยตามน้ำหนักของข้าวที่จะถูกส่งออก ทั้งที่การค้าข้าวผ่านด่านประเพณีไม่สามารถกระทำได้โดยหลักการ เจ้าหน้าที่ตำรวจชาวลาวที่ผู้วิจัยมีโอกาสสัมภาษณ์ให้ความเห็นเกี่ยวกับการค้าข้าวข้ามโขงว่าเป็นวิธีการดำรงชีพของชาวบ้านชายแดน ดังคำกล่าวของเขาที่ว่า “ชาวบ้านเพิ่มหาเงินหาค่ากัน”

ด้วยคุณลักษณะข้างต้น พื้นที่ชายแดนบ้านโบกหินและบ้านนาใหญ่อันเป็นเส้นทางของการค้าข้าวข้ามโขงจึงเป็นพื้นที่ของความกำกวมเนื่องจากความไม่ชัดเจนในปฏิบัติการควบคุมชายแดน ทำให้ชาวบ้านชายแดนสามารถต่อรองกับการควบคุมชายแดนได้จากปฏิบัติการข้ามพรมแดนในชีวิตประจำวัน การศึกษากิจกรรมการค้าข้าวข้ามโขงจึงต้องคำนึงถึงและค้นหาจุดหลักในการวิเคราะห์ ผ่านการติดตามวัตถุของการศึกษาซึ่งก็คือข้าว เพื่อเข้าใจบริบทแวดล้อมของการค้าข้าวข้ามโขงอย่างรอบด้าน

² ผู้พูดเปรียบเทียบกับการค้าข้าวในช่วงปี พ.ศ. 2554 - 2555 ที่กลุ่มผู้ค้าข้าวซื้อขายข้าวจำนวนมากว่าหนึ่งพันกระสอบ.

การติดตามวัตถุของการศึกษา: วิธีวิทยาในการศึกษากิจกรรมการค้าข้าวข้ามโขง

ด้วยลักษณะพิเศษว่าด้วยความกำกวมในการควบคุมชายแดนเหนือพื้นที่ทางกายภาพของเส้นทางการค้าข้าวข้ามโขงที่ได้นำเสนอไปข้างต้น ผู้วิจัยจัดวางข้าวให้เป็นใจกลางของการศึกษาในงานวิจัยชิ้นนี้ ข้าวคือจุดเริ่มต้นในการสืบสาวบริบทที่เกี่ยวข้องกับการค้าข้าวข้ามโขง การข้ามพรมแดนในพื้นที่ศึกษา รวมไปถึงการดำรงชีพและบริบทในการติดตามข้าว ผู้วิจัยปรับมุมมองต่อวัตถุของการศึกษาในหลายมิติ ได้แก่ ข้าวในฐานะวัตถุที่แสดงเส้นทางที่พาดผ่านพื้นที่ทางกายภาพในรัฐไทยและรัฐลาว ข้าวในฐานะวัตถุที่เดินทางข้ามมิติของเวลาซึ่งผ่านบริบทที่แตกต่างกัน รวมทั้งข้าวในฐานะวัตถุที่มีความหมายและสถานะที่แตกต่างกันในบริบทต่างๆ

ผู้วิจัยเลือกพื้นที่ศึกษาเพิ่มเติมจากหมู่บ้านโบกหินในช่วงเวลาการทำงานภาคสนามเพื่อติดตามเส้นทางการค้าข้าว เส้นทางที่ว่านี้เริ่มจากชายแดนของหมู่บ้านโบกหินย้อนไปยังหมู่บ้านนาใหญ่ จนถึงชุมชนต่างๆ ในฝั่งลาวที่เกี่ยวข้องกับการค้าข้าว ได้แก่ ผู้ค้าข้าวที่เป็นเจ้าของโรงสี และชุมชนเกษตรกรผู้ผลิตข้าว การติดตามเส้นทางของวัตถุของการศึกษานี้เอง ทำให้ผู้วิจัยได้ประยุกต์ใช้วิธีวิทยาแบบชาติพันธุ์วรรณาแบบพหุสนามในการเก็บข้อมูลแวดล้อมวัตถุของการศึกษาเพื่อค้นหบริบทแวดล้อมของข้าวบนพื้นที่ทางกายภาพของเส้นทางการค้าข้าว นอกจากนี้ ผู้วิจัยยังใช้เครื่องมือวิจัยอื่นๆ ในการเก็บข้อมูลประกอบกับวิธีวิทยาข้างต้น อันได้แก่ การสังเกตการณ์อย่างมีส่วนร่วม การสัมภาษณ์อย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการ เพื่อเป็นจุดตั้งต้นให้การเล่าเรื่องราวชีวิตและวิถีการดำรงชีพของชาวบ้านผู้ให้ข้อมูล การบูรณาการวิธีวิจัยต่างๆ ข้างต้น ทำให้ผู้วิจัยเข้าถึงข้อมูลว่าด้วยวัตถุของการศึกษาในช่วงเวลาก่อนที่ผู้วิจัยจะได้เริ่มทำงานภาคสนาม ผ่านคำบอกเล่าจากประสบการณ์ทางตรงของชาวบ้านและผู้ปฏิบัติการควบคุมชายแดนที่เกี่ยวข้องกับการค้าข้าวข้ามโขง นอกจากนี้ ผู้วิจัยยังเชื่อมโยงบริบทเชิงประวัติศาสตร์โดยการวิจัยเอกสาร ซึ่งครอบคลุมการค้นคว้าข้อมูลจากหลากหลายแหล่งที่มา ได้แก่ ข้อมูลประวัติศาสตร์ของบ้านโบกหินวรรณกรรมที่นำเสนอประเด็นเกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมพื้นเมืองในภาคอีสานและลาว และโดยเฉพาะข้อมูลประวัติศาสตร์ร่วมสมัยว่าด้วยนโยบายจำนำข้าวของรัฐบาลพรรคเพื่อไทยตลอด

จนปฏิบัติการเชิงวาทกรรมที่เกี่ยวข้อง ซึ่งได้รับการนำเสนอผ่านเอกสารขององค์กรต่างๆ สื่อสารมวลชน และสื่อเครือข่ายทางสังคม

การผสมผสานวิธีวิจัยและแหล่งข้อมูลที่หลากหลายดังกล่าวข้างต้น ทำให้ผู้วิจัยมีทรัพยากรข้อมูลที่เพียงพอต่อการวิเคราะห์และเชื่อมโยงวัตถุของการศึกษาเข้ากับบริบทในระดับกว้างขึ้น บริบทเหล่านี้ล้วนแล้วแต่เกี่ยวข้องกับพัฒนาการของข่าวในฐานะวัตถุที่เดินทางข้ามมิติของเวลาในบริบทที่แตกต่างกัน บริบททางเวลานี้เองที่ส่งผลต่อพลวัตของความหมายและสถานะของข่าว ซึ่งการจัดวางข่าวเป็นวัตถุศูนย์กลางของการศึกษาทำให้ผู้วิจัยค้นพบข้อมูลสำคัญที่จะได้อภิปรายในส่วนถัดไปของบทความ

การติดตามวัตถุของการศึกษา: ข้อค้นพบสำคัญในการศึกษาการค้าข้าวข้ามโขง

การประยุกต์ใช้วิธีวิทยาข้างต้นโดยเฉพาะอย่างยิ่งการจัดวางข่าวเป็นศูนย์กลางของการศึกษาในการเข้าถึงและวิเคราะห์ข้อมูล ทำให้ผู้วิจัยได้ข้อค้นพบสำคัญเกี่ยวกับการค้าข้าวข้ามโขงหลายประการ โดยในการวิเคราะห์ข้อมูลนั้น ผู้วิจัยใช้กรอบคิดของวิลเลม ฟาน สเคนเดล (Willem van Schendel) ซึ่งเสนอให้ผู้ศึกษาการไหล (flows) ข้ามพรมแดนจำแนกประเภทและสถานะของกิจกรรมข้ามพรมแดนนั้นๆ โดยพิจารณาถึงลักษณะความ “เถื่อน” (illicit) และ “ไม่เถื่อน” (licit) มากกว่าการใช้สถานะทางกฎหมายว่า “ถูกกฎหมาย” (legal) และ “ผิดกฎหมาย” (illegal; (Abraham and van Schendel 2005)) ซึ่งช่วยให้ผู้วิจัยพบว่าความหมายและสถานะของข่าวซึ่งเป็นวัตถุของการศึกษาเปลี่ยนแปลงไปในต่างบริบทของพื้นที่และเวลา ดังจะได้อภิปรายต่อไปนี้

ข่าวในบริบทเชิงพื้นที่: สถานะและการให้ความหมายที่หลากหลายของการค้าข้าวข้ามโขง

ในการติดตามเส้นทางการค้าข้าวข้ามโขงบนพื้นที่ศึกษา ผู้วิจัยพบว่าข่าวมีสถานะเปลี่ยนแปลงไปตามพื้นที่ทางกายภาพของชาติ และมีควมหมายที่แตกต่างกันออกไปตามการให้ความหมายของผู้กระทำกรที่เกี่ยวข้องกับการค้าข้าวข้ามโขง ได้แก่ ผู้ตั้งถิ่นฐานในหมู่บ้านชายแดนทั้งหมู่บ้านโบกหินและหมู่บ้านนาใหญ่ ผู้ค้าข้าวในฝั่งลาว รวมทั้งเจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติการควบคุม

ชายแดนทั้งสองฝั่งแม่น้ำโขง ผู้วิจัยนำกรอบคิดของฟาน สเคนเดิล มาประยุกต์เพื่อวิเคราะห์ และนำเสนอสถานะและความหมายของข้าวที่แตกต่างกันตามการให้ความหมายของผู้กระทำการที่เกี่ยวข้องกับการค้าข้าวข้ามโขง

สถานะความเป็นสินค้าที่ถูกหรือผิดกฎหมายของข้าวตั้งอยู่บนพื้นฐานของวงจรการผลิตข้ามพรมแดนรัฐชาติ ผู้วิจัยพบว่าข้าวมีสถานะที่ถูกกฎหมายในรูปแบบเมล็ดพันธุ์ที่ส่งออกมาตามช่องทางอย่างเป็นทางการจากประเทศไทยไปสู่ลาว โดยผ่านกระบวนการเสียภาษีสินค้านำเข้าเช่นเดียวกับปัจจัยการผลิตและแปรรูปทางการเกษตรอื่นๆ เช่น ปุ๋ยเคมี รถไถ เครื่องสีข้าว เป็นต้น เมล็ดพันธุ์ข้าวไทยถูกจำหน่ายเพื่อการเพาะปลูกโดยเกษตรกรชาวลาว ผลผลิตที่ได้จะถูกใช้เพื่อบริโภค จำหน่าย และเก็บเป็นเมล็ดพันธุ์สำหรับเพาะปลูก รวมทั้งแจกจ่ายให้กับญาติพี่น้องเพื่อการเพาะปลูกในฤดูถัดไป จากการสัมภาษณ์เกษตรกรบ้านนาใหญ่ ชาวนาในฝั่งลาวอาจเปลี่ยนเมล็ดพันธุ์ทุก 1-2 ปี หรือซื้อเมล็ดพันธุ์ใหม่จากไทย หรือจากฝั่งลาวตามแต่ความต้องการของแต่ละครัวเรือน จะเห็นว่าข้าวมีสถานะเป็นสินค้าที่ถูกกฎหมายตั้งแต่เมื่อนำเข้าเป็นเมล็ดพันธุ์เพื่อการผลิตจนถึงการนำไปบริโภคในครัวเรือน หรือจำหน่ายให้กับผู้ค้าข้าวในฝั่งลาว แต่เมื่อข้าวกลายเป็นสินค้าที่ข้ามพรมแดนกลับมาฝั่งไทยผ่านการซื้อขายโดยผู้ค้าจากบ้านโบกหิน ข้าวจะมีสถานะที่ผิดกฎหมายทันที

ผู้ให้ข้อมูลทั้งฝั่งไทยและฝั่งลาวต่างตระหนักดีว่าการค้าข้าวข้ามโขงเป็นกิจกรรมที่ผิดกฎหมาย เนื่องจากสินค้าข้าวที่ถูกส่งออกและนำเข้าข้ามพรมแดนในบริเวณที่เป็นพื้นที่ศึกษาไม่ได้อยู่ภายใต้การกำกับดูแลและผ่านกระบวนการเสียภาษีตามกฎหมายแก่หน่วยงานรัฐทั้งฝั่งไทยและลาว ข้าวถูกส่งออกจากฝั่งลาว ณ ท่าน้ำของหมู่บ้านนาใหญ่ ซึ่งมี “นาย” หรือตำรวจชายแดนตั้งโต๊ะเรียกเก็บ “ส่วย” อย่างใจจั่งดังที่ได้กล่าวถึงในส่วนต้นของบทความ นอกจากนี้ ข้าวยังถูกนำเข้ามายังฝั่งไทยผ่านด่านประเพณีที่หมู่บ้านโบกหินโดยที่กลุ่มผู้ค้าข้าวไม่ได้เสียภาษีนำเข้าแก่หน่วยงานศุลกากรในพื้นที่ที่รับผิดชอบกำกับดูแลการเสียภาษีข้าวในช่วง พ.ศ. 2540 - 2549 อย่างไรก็ดี น่าสนใจว่าในขณะเดียวกัน ผู้ให้ข้อมูลส่วนใหญ่ไม่ได้ให้ความหมายการค้าข้าวข้ามโขงว่าเป็นกิจกรรม “เถื่อน” (illicit) แต่กลับมองว่าเป็นเรื่องที่ยอมรับได้ (licit) โดยผู้วิจัยพบว่าการให้ความหมายเกี่ยวกับการค้าข้าวข้ามโขงนั้นแตกต่างกันไปตามการเชื่อมโยงสถานะของผู้กระทำแต่ละคนกับพื้นที่รัฐและความเป็นรัฐ เช่น ความเป็น “ชาวบ้าน” ผู้ตั้งถิ่นฐานในพื้นที่ชายแดน ความเป็นเจ้าหน้าที่รัฐ

หรือความเป็นเจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงานเกี่ยวกับการควบคุมชายแดน และในบางกรณี ผู้กระทำการบางคนก็อาจมีการให้ความหมายกับการค้าข้าวข้ามโขงซึ่งสะท้อนถึงสถานะที่เลื่อมซ้อนกันดังจะได้อภิปรายต่อไป ในเบื้องต้น อาจจำแนกการนิยามการค้าข้าวข้ามโขงในฐานะเป็นกิจกรรมที่ผิดกฎหมาย เป็นกิจกรรม “เถื่อน” หรือ “ไม่เถื่อน”/ยอมรับได้ ดังตาราง 1

<ul style="list-style-type: none"> • ไม่มี 	<p>ถูกกฎหมาย</p>	<ul style="list-style-type: none"> • ประชากรฝั่งไทยและลาว ได้แก่ ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ค้าปลีก สมาชิกกลุ่มค้าข้าวข้ามโขง • เจ้าหน้าที่รัฐ ได้แก่ ตำรวจ เจ้าหน้าที่ในสำนักงานที่ว่าการอำเภอ เจ้าหน้าที่กองอาสารักษาดินแดน เป็นต้น • ตำรวจชายแดนฝั่งลาว
<ul style="list-style-type: none"> • ประชากรฝั่งไทยและลาว ได้แก่ ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ค้าปลีก สมาชิกกลุ่มค้าข้าวข้ามโขง • เจ้าหน้าที่รัฐ ได้แก่ ตำรวจ เจ้าหน้าที่ในสำนักงานที่ว่าการอำเภอ เจ้าหน้าที่กองอาสารักษาดินแดน • เจ้าหน้าที่ทหารลาดตระเวนชายแดน • หญิงชาวบ้านโบกหินที่ให้เบาะแสเกี่ยวกับยาเสพติดกับเจ้าหน้าที่ 	<p>ผิดกฎหมาย</p>	<p>ไม่เถื่อน</p> <p>เถื่อน</p> <ul style="list-style-type: none"> • ประชากรบ้านโบกหินที่ไม่เคยข้องเกี่ยวกับกิจกรรมการค้าข้าว • เจ้าหน้าที่ทหารลาดตระเวนชายแดน • ทหารสังกัดหน่วยเรือรักษาความสงบเรียบร้อยตามลำแม่น้ำโขง (นรข.) • หญิงชาวบ้านโบกหินที่ให้เบาะแสเกี่ยวกับยาเสพติดกับเจ้าหน้าที่

ตาราง 1: ความหมายของการค้าข้าวข้ามโขง จำแนกตามการให้ความหมายของผู้กระทำการที่เกี่ยวข้อง

จากตาราง 1 จะเห็นว่าผู้ให้ข้อมูลส่วนใหญ่ทั้งประชากรฝั่งไทยและลาว รวมถึงตัวแทนอำนาจรัฐ ให้ความหมายกับการค้าข้าวข้ามโขงว่าเป็นกิจกรรมที่ผิดกฎหมาย แต่ “ยอมรับได้” ผ่านกระบวนการให้ความหมายที่ลดการเชื่อมโยงกับรัฐและอำนาจรัฐในรูปของกฎหมาย มาเน้นการยึดโยงกับนัยว่าด้วยการดำรงชีพและความเป็นกิจกรรมที่มีคุณค่าเชิงจริยธรรม ยกเว้นกรณีผู้กระทำการที่เป็นผู้ตั้งถิ่นฐานในหมู่บ้านแต่ขณะเดียวกันก็มีบทบาทเป็นเจ้าหน้าที่รัฐหรือทำงานที่สนับสนุนเจ้าหน้าที่รัฐด้วย เช่น หญิงคนหนึ่งทำงานให้เบาะแสบเกี่ยวกับยาเสพติด หรือชาวบ้านโบกหินอีกคนที่ปฏิบัติหน้าที่เป็นทหารลาดตระเวนชายแดนต่อต้านกิจกรรมข้ามพรมแดนที่ผิดกฎหมาย ทั้งสองคนนี้จะให้ความหมายการค้าข้าวข้ามโขงว่าเป็นกิจกรรมที่ทั้งผิดกฎหมายและ “เถื่อน” ไม่สามารถยอมรับได้

นัยว่าด้วยการดำรงชีพมักถูกนำมาใช้เพื่อให้ความชอบธรรมแก่การเข้าเป็นสมาชิกกลุ่มค้าข้าวข้ามโขง “ความทุกข์” หรือความยากจนอันเนื่องมาจากข้อจำกัดในการเข้าถึงทรัพยากรธรรมชาติของประชากรหมู่มากในหมู่บ้านโบกหิน เป็นปัจจัยผลักดันให้ครัวเรือนส่วนใหญ่ต้องประกอบอาชีพที่หลากหลาย และการค้าข้าวข้ามโขงคือทางเลือกหนึ่งที่มีความชอบธรรม เนื่องจากการค้าข้าวข้ามโขงเป็นเครื่องมือที่สามารถกระจายรายได้ และทำให้สมาชิกในหมู่บ้านโบกหินเข้าถึงทุนได้ ในช่วงที่มีการค้าข้าว สมาชิกกลุ่มค้าข้าวข้ามโขงมีรายได้ประมาณวันละ 100 - 400 บาทต่อคน ทำให้ครอบครัวมีรายได้เพียงพอต่อการดำรงชีพ รวมทั้งสะสมทุนเพื่อการผลิตอื่นๆ เช่น หญิงคนหนึ่งให้สัมภาษณ์กับผู้วิจัยว่าครัวเรือนของตนร่วมลงทุนในกลุ่มค้าข้าวขณะที่สามีก็ทำงานแบกข้าวไปด้วย จนมีเงินเก็บเพียงพอสำหรับซื้อรถไถมาใช้ในการทำนา นอกจากนี้ สมาชิกในหมู่บ้านโบกหินกลุ่มอื่นๆ โดยเฉพาะผู้ค้าปลีกในหมู่บ้าน ยังได้ประโยชน์จากเงินหมุนเวียนที่เพิ่มขึ้นจากการใช้จ่ายของสมาชิกกลุ่มค้าข้าว เช่น เจ้าของแผงขายอาหารในหมู่บ้านกล่าวว่า ช่วงที่มีการค้าข้าวข้ามโขง เป็นช่วงที่ “ขายของม่วนหลาย” มีรายได้สูงสุดถึง 3,000 บาท จากรายได้เฉลี่ยปกติประมาณ 1,000 บาทต่อวัน ดังนั้น ในสายตาของสมาชิกในหมู่บ้านโบกหินและในหมู่บ้านอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับการค้าข้าวข้ามโขง กิจกรรมนี้จึงมีบทบาทสำคัญต่อการดำรงชีพ หรือ “ไม่เถื่อน” นั่นเอง

สืบเนื่องจากมาตรฐานวัดของความชอบธรรมประการแรก จริยธรรมเพื่อการดำรงชีพคือเกณฑ์ในการจำแนกวิธีการให้ความหมายแก่การค้าข้าวข้ามโขง สมาชิกในหมู่บ้านโบกหิน

จำนวนหลายครัวเรือนตีความการขาดทรัพยากรที่ดินว่าเป็นปัญหาสำคัญสำหรับสมาชิกส่วนใหญ่ในหมู่บ้าน ดังที่ผู้ให้ข้อมูลหลายคนกล่าวคล้ายกันว่า “คนมีที่น้อยกว่าคนไม่มีที่” การค้าข้าวข้ามโขงที่ขยายขนาดการค้าและจำนวนสมาชิกจนในบางกลุ่มมีสมาชิกมากกว่าหนึ่งร้อยคนนั้น ทำให้คนในหมู่บ้านโบกหินมองว่าเป็นการเปิดโอกาสให้ “คนทุกซ์” หรือคนจน ได้เข้ามาอาศัยทุนจากคนรวยเพื่อหารายได้เพื่อดำรงชีพ สมาชิกในกลุ่มค้าข้าวข้ามโขงสามารถร่วมหุ้นซื้อข้าวเป็นจำนวนเงินตามกำลังทรัพย์ ในบางกลุ่มอาจไม่มีการเรียกเก็บเงินค่าลงทุนจากสมาชิกที่กำลังลำบากทางเศรษฐกิจ ในขณะที่สมาชิกทุกคนจะได้รับส่วนแบ่งจากการขายข้าวหลังหักค่าใช้จ่ายเท่ากัน ผู้คนในหมู่บ้านโบกหิน โดยเฉพาะผู้ค้าข้าว จึงมักให้เหตุผลโดยอิงกับระบบคุณค่าทางจริยธรรมในการทำการค้าข้าวว่า เป็นการช่วยเหลือกันฉันพี่น้อง ดังคำกล่าวที่ว่า “คนบ้านนี้เฮ็ดข้าว ก็แบบพี่น้องช่วยกัน” หรือบางคนกล่าวว่าการรวมกลุ่มค้าข้าวเป็นการช่วยเหลือโดยคนรวยเพื่อให้คนจนได้มีงานทำ นอกจากนี้เมื่อเกิดปัญหา เช่น ในกรณีที่ถูกบ้านโดนจับกุมเนื่องจากกิจกรรมการค้าข้าว สมาชิกของหมู่บ้านโบกหินผู้เป็นตัวแทนจากหน่วยงานรัฐท้องถิ่น ซึ่งเป็นผู้ร่วมหุ้นรายใหญ่ในแต่ละกลุ่ม จะทำหน้าที่ไกล่เกลี่ย ต่อรอง และแก้ปัญหาให้กับเพื่อนร่วมกลุ่ม สมาชิกในกลุ่มผู้ค้าข้าวของบ้านโบกหินจำนวนไม่น้อย จึงใช้เหตุผลดังกล่าวเพื่อสร้างความชอบธรรมให้กับสมาชิกระดับนายทุนของกลุ่มค้าข้าวเหล่านี้ เนื่องจากพวกเขาคือผู้ที่คอยช่วยเหลือเพื่อนสมาชิกยามประสบปัญหา

จากที่นำเสนอไปข้างต้น การค้าข้าวข้ามโขงถูกให้ความหมายว่าเป็นเศรษฐกิจที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของระบบคุณค่าเชิงจริยธรรมในฐานะเครื่องมือในการกระจายรายได้ ผู้วิจัยพบว่าสมาชิกกลุ่มผู้ค้าข้าวในบ้านโบกหินมักอธิบายการที่คนรวยผู้เป็นสมาชิกกลุ่มค้าข้าวข้ามโขงลงทุนมากกว่าสมาชิกกลุ่มคนอื่น ๆ ว่าเป็นการช่วยเหลือกันฉันพี่น้อง ปรากฏการณ์นี้เองที่แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์เชิงอำนาจและลำดับชั้นทางสังคม นอกจากความสัมพันธ์เชิงอำนาจจะอยู่ในสำนึกคิดของสมาชิกกลุ่มผู้ค้าข้าวในบ้านโบกหินแล้ว ยังปรากฏออกมาในรูปแบบปฏิบัติการการค้าข้าวข้ามโขงอีกด้วย กล่าวคือ หน้าที่รับผิดชอบ ความหนัก - เบาในการทำงานของสมาชิกกลุ่มนั้นแตกต่างกันสอดคล้องกับข้อค้นพบข้างต้น ผู้วิจัยพบว่า บ่อยครั้งที่สมาชิกกลุ่มค้าข้าวข้ามโขงที่เรียกตนเองว่าเป็น “คนทุกซ์” มักพูดถึง “คนรวย” ที่เป็น

เจ้าของทุนจำนวนมากในแนวทางที่ว่า “เขาช่วยเรา” หรือ “เขาใจดี” พร้อมกับบอกรับปกป้องนายทุนค้าข้าวว่าไม่มีความเกี่ยวข้องกับกิจกรรมนี้ เป็นต้น

ในส่วนของเจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติการควบคุมชายแดนทั้งฝั่งไทยและลาว ผู้วิจัยพบว่ามีกรให้ความหมายกับการค้าข้าวข้ามโขงผ่านกระบวนการที่เน้นการยึดโยงกับนัยว่าด้วยการดำรงชีพและความเป็นกิจกรรมที่มีคุณค่าเชิงจริยธรรมเช่นกัน ทำให้เจ้าหน้าที่เหล่านั้นตีความและเลือกปฏิบัติการควบคุมชายแดนตามอรรถวิสัย เช่น ในประเด็นว่าด้วยขนาดของการค้าข้าว แม้ผู้ให้ข้อมูลทุกฝ่ายจะตระหนักดีว่าการค้าข้าวข้ามโขงบนพื้นที่ที่ผู้วิจัยศึกษานั้นผิดกฎหมายเนื่องจากไม่มีการเสียภาษีส่งออก-นำเข้า แต่เจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงานควบคุมชายแดนนายหนึ่งกล่าวว่าการค้าข้าวที่มีปริมาณไม่มากเป็นสิ่งที่พอยอมรับได้ แต่หากเป็นการค้าข้าวข้ามโขงที่มีปริมาณมากหลายตันถือວ່ว่าเป็นการค้าเชิงพาณิชย์ ซึ่งเป็นเรื่องที่ยอมรับไม่ได้

ความไม่ชัดเจนเหล่านี้ก่อให้เกิดพื้นที่ต่อรองระหว่างผู้กระทำการที่เกี่ยวข้องกับการค้าข้าวข้ามโขง ในฝั่งไทย เช่น เจ้าหน้าที่ นรข. คนหนึ่งได้ให้สัมภาษณ์ถึงเหตุการณ์ภายหลังการปิดล้อมของชาวบ้านโบกหินครั้งหนึ่งว่า ได้พยายามทำข้อตกลงร่วมกับผู้ใหญ่บ้านและสมาชิกชุมชนเกี่ยวกับขอบเขตอำนาจของ นรข. ในการจับกุมผู้ค้าข้าวข้ามโขง โดยได้ข้อสรุปว่าเจ้าหน้าที่ นรข. จะสามารถจับกุมและยึดของกลางได้เฉพาะในกรณีที่เจ้าหน้าที่เห็นการขนย้ายข้าวบริเวณท่าน้ำ หรือกรณีที่มีของกลางซึ่งก็คือข้าวอยู่ในพื้นที่สาธารณะของหมู่บ้าน เช่น ท่าเรือ ริมนอน เป็นต้น แต่จะไม่มีสิทธิ์จับกุมหรือยึดของกลางจากสมาชิกกลุ่มผู้ค้าข้าวในกรณีที่ข้าวอยู่บนเรือในเขตแม่น้ำโขงของฝั่งลาวหรืออยู่ในพื้นที่ส่วนบุคคล เช่น ในยุงข้าวหรือในบ้าน

ประเด็นในการให้ความชอบธรรมแก่การค้าข้าวข้ามโขงข้างต้น ทำให้ผู้วิจัยเข้าถึงข้อค้นพบที่ต่อยอดจากกรอบคิดในการวิเคราะห์กรณีศึกษาการค้าข้ามพรมแดนของฟาน สเคนเดิล กล่าวคือ ในกรอบคิดที่แบ่งแยกลักษณะของกิจกรรมข้ามพรมแดนออกเป็นลักษณะถูกกฎหมาย ผิดกฎหมาย เกื้อน และ ไม่เกื้อนนั้น ผู้วิจัยพบว่าผู้กระทำการที่เกี่ยวข้องให้ความหมายกับกิจกรรมค้าข้าวข้ามโขงโดยไม่จำกัดเพียงมิติทางกฎหมายที่เชื่อมโยงกับอำนาจหรือความเป็นรัฐชาติ แต่ยังมีกรให้ความหมายโดยยึดโยงกับเงื่อนไขการดำรงชีพและระบบ

คุณค่าเชิงจริยธรรม ซึ่งทำให้กิจกรรมที่ “ผิดกฎหมาย” เป็นสิ่งที่ “ไม่เถื่อน” หรือยอมรับได้สำหรับทั้งประชากรในหมู่บ้านชายแดนไทย - ลาว ผู้มีส่วนร่วมในกิจกรรมค้าข้าวข้ามโขงตลอดจนตัวแทนอำนาจรัฐหรือแม้แต่เจ้าหน้าที่รัฐที่มีหน้าที่กำกับดูแลการค้าข้ามพรมแดนในระดับท้องถิ่น

ข้าวในบริบทเชิงเวลา:

การควบคุมชายแดนและสถานะที่เปลี่ยนไปของกิจกรรมการค้าข้าวข้ามโขง

นอกจากการติดตามวัตถุประสงค์ของการศึกษาตามเส้นทางของการค้าข้าวแล้ว ผู้เขียนยังติดตามพัฒนาการของกิจกรรมการค้าข้าวข้ามโขงร่วมกับการประยุกต์ใช้วิธีการเข้าถึงข้อมูลหลากหลายรูปแบบ ซึ่งทำให้ผู้เขียนค้นพบสถานะของข้าวที่เปลี่ยนแปลงในบริบทของการควบคุมชายแดนในช่วงเวลาที่ต่างกัน

ดังที่ได้เกริ่นถึงความไม่ชัดเจนในการควบคุมสินค้าข้าวในตอนต้นของบทความ ในช่วงทศวรรษ 2540 ผู้ค้าข้าวที่บ้านโบกหินบางกลุ่มเคยเสียภาษีนำเข้าข้าวจากฝั่งลาวในอัตราหนึ่งบาทต่อกิโลกรัมให้แก่สำนักงานศุลกากรในพื้นที่ ในขณะที่กลุ่มผู้ค้าข้าวที่มีทุนน้อยเลือกที่จะลักลอบนำเข้าข้าว อย่างไรก็ตาม ผู้ใหญ่บ้านโบกหินเล่าว่าเนื่องจากมีหลายหน่วยงานที่มีอำนาจหน้าที่เกี่ยวข้องกับการควบคุมชายแดน ณ หมู่บ้านโบกหิน เจ้าหน้าที่หลักของหน่วยงานจะแตกต่างกันที่ทับซ้อนพื้นที่กัน ทำให้เกิดความไม่ลงรอยในการปฏิบัติงานและเกิดความขัดแย้งด้านผลประโยชน์ในการควบคุมชายแดนในช่วง พ.ศ. 2550-2553 ทำให้ผู้ค้าข้าวไม่แน่ใจว่าจะต้องเสียภาษีนำเข้าข้าวอย่างไร หรือต้องเสียภาษีอย่างเป็นทางการให้กับหน่วยงานใด ตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา ข้าวจึงไม่มีสถานะทางกฎหมายรองรับ เนื่องจากไม่มีรูปแบบที่ชัดเจนในการกำกับควบคุมสินค้าข้าว ดังที่ผู้ค้าบางคนให้สัมภาษณ์ว่า ได้หันมาใช้วิธี “เสียภาษี” โดยการต่อรองในรูปแบบต่างๆ เช่น การจ่ายส่วยหรือให้สินน้ำใจแก่เจ้าหน้าที่ผู้ควบคุมชายแดน บ้างนำเข้าข้าวแบบลักลอบตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา

จนกระทั่งในช่วง พ.ศ. 2554 - 2555 ผู้ค้าข้าวบ้านโบกหินได้พยายามผลักดันให้ข้าวเป็นสินค้าที่ถูกกฎหมาย แต่ทว่าภาษีที่เรียกเก็บจากสินค้าข้าวสูงถึงสี่บาทต่อกิโลกรัม ผู้ใหญ่บ้านโบกหินเล่าว่าเมื่อคำนวณแล้ว หากเสียภาษีจำนวนนี้จะทำให้ผู้ทำการค้าข้าว

ขาดทุน ทำให้ต้องยกเลิกแผนดังกล่าวไปในที่สุด การค้าข้าวข้ามโขงและสถานะของข้าวในฐานะสินค้าจึงยังถูกจัดว่าผิดกฎหมายสืบต่อมา อย่างไรก็ตาม ดังที่ผู้วิจัยได้อภิปรายข้างต้นเกี่ยวกับความชอบธรรม หรือ “ไม่เถื่อน” ของการค้าข้าวข้ามโขง ซึ่งผู้กระทำการในพื้นที่ศึกษาต่างให้ความหมายว่ามีความสำคัญต่อการดำรงชีพและเป็นกิจกรรมข้ามพรมแดนที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของคุณค่าเชิงจริยธรรม ผู้ค้าข้าวในหมู่บ้านโบกหินจึงสามารถใช้ช่องว่างในการควบคุมชายแดนเพื่อทำการค้าต่อไป การค้าข้าวข้ามโขงดำเนินเรื่อยมาจนกระทั่งมีปริมาณการค้าสูงที่สุดในช่วง พ.ศ. 2554 - 2555 ซึ่งนับเป็นยุคทองของการค้าข้าวข้ามโขง โดยในช่วงกลาง พ.ศ. 2555 มีปริมาณข้าวนำเข้าจากลาวผ่านทางชายแดนของหมู่บ้านโบกหินมากกว่าหนึ่งพันกระสอบในหนึ่งวัน การค้าข้าวในช่วงนี้ประกอบด้วยสมาชิกกลุ่มจำนวนไม่ต่ำกว่าหนึ่งร้อยคน ส่วนในฝั่งลาว ณ ท่าเรือของหมู่บ้านนาใหญ่ซึ่งเป็นคู่ค้าสำคัญของกลุ่มค้าข้าวในหมู่บ้านโบกหิน ผู้ให้ข้อมูลในหมู่บ้านนาใหญ่เล่าว่า มีการลงขันสร้างสะพานลื่นเพื่อขนถ่ายข้าวจากริมฝั่งไปยังเรือได้อย่างสะดวกและรวดเร็ว เพื่อรองรับการซื้อขายข้าวปริมาณมากจากคู่ค้าจากฝั่งไทย

แม้ว่าสมาชิกกลุ่มค้าข้าวข้ามโขงจะสามารถต่อรองกับการควบคุมชายแดนโดยหน่วยงานรัฐได้ แต่บริบททางสังคมในช่วงนี้ส่งผลกระทบต่อการดำเนินกิจกรรมการค้าข้าวข้ามโขงอย่างชัดเจน มาตรการควบคุมชายแดนโดยหน่วยงานรัฐมีความเข้มงวดขึ้น เนื่องจากแรงกดดันทางสังคมที่ประชาชนและภาคส่วนต่างๆ ร่วมกันเฝ้าระวังการทุจริตในโครงการรับจำนำข้าวโดยรัฐบาลพรรคเพื่อไทย โดยเชื่อมโยงการค้าข้าวข้ามพรมแดนกับประเด็นการสวมสิทธิ์การจำนำข้าวโดยข้าวจากประเทศเพื่อนบ้าน หน่วยงานควบคุมชายแดนในพื้นที่จึงถูกกดดันให้ต้องจับกุมและยึดของกลางจากกลุ่มผู้ค้าข้าวกลุ่มหนึ่งที่กำลังนำเข้าข้าวจากบ้านนาใหญ่ ณ เวลาดังกล่าว ภายหลังการปราบปรามในครั้งนั้น การค้าข้าวข้ามโขงในหมู่บ้านโบกหินต้องหยุดลงโดยสิ้นเชิง เจ้าหน้าที่ระดับสูงของจังหวัดเรียกผู้ใหญ่บ้านเข้าพบพร้อมทั้งสั่งการให้เจ้าหน้าที่ควบคุมชายแดน ตัวแทนรัฐในระดับท้องถิ่น รวมทั้งผู้ใหญ่บ้านและนายกองค์การบริหารส่วนตำบล เฝ้าระวังไม่ให้ประชากรบ้านโบกหินทำการค้าข้าวโดยเด็ดขาด นอกจากนี้ยังออกคำสั่งให้เจ้าหน้าที่ผู้ควบคุมชายแดน โดยเฉพาะเจ้าหน้าที่กองอาสารักษาดินแดนประจำการและเฝ้าระวังไม่ให้มีการนำเข้าข้าวตลอด 24 ชั่วโมง

unsaṭṭu

การประยุกต์ใช้วิธีวิทยาในการติดตามวัตถุของการศึกษาในกรณีการค้าข้าวข้ามโขงนี้ ทำให้ผู้วิจัยเข้าใจวัตถุของการศึกษา ซึ่งคือข้าวและปรากฏการณ์ที่รายล้อมสินค้าข้าวในบริบททางพื้นที่และเวลาที่แตกต่างกัน ข้อค้นพบแสดงให้เห็นถึงความซับซ้อนและเฉพาะเจาะจงของปรากฏการณ์ทางสังคมหนึ่งๆ ที่ต้องใช้ความระมัดระวังและคำนึงถึงบริบทแวดล้อมในการศึกษาเพื่อจะได้เข้าใจปรากฏการณ์นั้นๆ โดยพยายามให้เกิดความคลาดเคลื่อนน้อยที่สุด

ว่าด้วยข้อค้นพบจากการติดตามวัตถุของการศึกษาในกรณีนี้ ในประเด็นบริบทเชิงพื้นที่ สถานะและความหมายของวัตถุของการศึกษาเปลี่ยนไปตามพื้นที่ทางกายภาพของภูมิภาค กล่าวคือ วงจรผลิตข้าวข้ามรัฐที่ข้าวในฐานะเมล็ดพันธุ์ที่มีการซื้อขาย ณ จุดผ่านแดนที่เป็นทางการด้วยการควบคุมแบบหนึ่ง ทำให้ข้าวมีสถานะที่ถูกกฎหมาย แต่เมื่อข้าวในรูปแบบของผลผลิตจากฝั่งลาวเดินทางข้ามด่านประเพณี ณ บ้านนาใหญ่ไปยังหมู่บ้านโบกหิน กลับกลายเป็นสินค้า “ผิดกฎหมาย” ด้วยการควบคุมอีกแบบหนึ่ง นอกจากนี้ ข้อค้นพบสำคัญประการหนึ่งจากการติดตามวัตถุของการศึกษาในพื้นที่เส้นทางของการค้าข้าว คือการให้ความหมายต่อสินค้าข้าว หรือกิจกรรมการค้าข้าวของผู้กระทำกรที่เกี่ยวข้อกับการค้าข้าวข้ามโขง ประกอบด้วยประชากรในหมู่บ้านโบกหินและหมู่บ้านชายแดนใกล้เคียง ประชากรที่เป็นผู้ค้าข้าว และเจ้าหน้าที่ผู้ควบคุมชายแดนจากหน่วยงานในพื้นที่ศึกษา การใช้กรอบคิดของวิลเลม ฟาน สเคนเดิล กับกรณีศึกษานี้เพื่อจำแนกความหมายของสินค้าข้าวและกิจกรรมการค้าข้าว สะท้อนให้เห็นถึงความแตกต่างของผู้คนที่เกี่ยวข้องกับสินค้าข้าวจากการนิยามว่าข้าวรวมทั้งการค้าข้าว “เถื่อน” หรือ “ไม่เถื่อน”

การเลือกให้ความหมายต่อสินค้าข้าว และกิจกรรมการค้าข้าวด้วยสองนิยามนี้ แสดงให้เห็นถึงความซับซ้อนและทับซ้อนกันของปริมณฑลหนึ่งๆ เช่น ใน *ปริมณฑลของการควบคุมชายแดนและการค้าข้าว* จะเห็นถึงความไม่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของปฏิบัติการควบคุมของเจ้าหน้าที่จากหน่วยงานควบคุมชายแดน เช่น เจ้าหน้าที่จากกองอาสารักษาดินแดนที่นิยามว่าสินค้าข้าว “ไม่เถื่อน” หรือมีความชอบธรรม ในขณะที่เจ้าหน้าที่จากหน่วยเรือรักษา

ความสงบเรียบร้อยตามลำแม่น้ำโขงมองการนำเข้าสินค้าข้าวว่า “เถื่อน” ความหมายที่ถูกให้ตามอัตวิสัยนี้ขัดแย้งกัน และเปิดช่องว่างให้กลุ่มผู้ค้าข้าวสามารถต่อรองกับการควบคุมได้ ส่วน *ปริมาณผลของรัฐ* จะเห็นได้ว่าตัวแทนรัฐท้องถิ่น เช่น ผู้ใหญ่บ้าน และนายกองค์การบริหารส่วนตำบลที่ให้นิยามแก่สินค้าข้าวว่า “ไม่เถื่อน” หรือชอบธรรม หาได้เลือกเอาความเป็นรัฐชาติมาใช้ควบคุมกิจกรรมนี้ไม่ แต่ทั้งสองเลือกใช้ความเป็นประชากรชายแดนเพื่อทำธุรกิจเพื่อดำรงชีพ หรือใน *ปริมาณผลของความเป็นประชากรชายแดนเอง* ผู้วิจัยค้นพบว่า ประชากรบ้านโบกหินไม่ได้มีความคิดเกี่ยวกับการค้าข้าวไปในทิศทางเดียวกัน เห็นได้จากการที่ยังมีหญิงชาวบ้านโบกหินคนหนึ่ง ที่ให้เบาะแสเกี่ยวกับยาเสพติดกับเจ้าหน้าที่นิยามการค้าข้าวของเพื่อนบ้านว่า “เถื่อน”

ในประเด็นบริบททางเวลา การติดตามพัฒนาการของวัดผลของการศึกษา (ข้าว) ในช่วงเวลาต่างๆ ช่วยทำให้ผู้วิจัยเห็นถึงการเปลี่ยนแปลงสถานะของสินค้าข้าวและกิจกรรมการค้าข้าวผ่านสามช่วงเวลาที่ถูกวิจัยได้แบ่งไว้ในตอนต้นของบทความ ซึ่งจะเห็นว่าบริบททางสังคมที่อยู่นอกพื้นที่ชายแดนสามารถส่งผลกระทบต่อกิจกรรมชายแดนเช่นการค้าข้าวได้ การค้าข้าวเปลี่ยนสถานะจากการเป็นพื้นที่ที่ต่อรองกับการควบคุมของเจ้าหน้าที่ผู้ควบคุมชายแดนจากหน่วยงานในพื้นที่ในช่วงเริ่มต้นจนเข้าสู่ช่วง พ.ศ. 2553 ไปเป็นสินค้าและกิจกรรมการค้าข้ามพรมแดนที่ถูกปราบปรามโดยเจ้าหน้าที่ชายแดนจากหน่วยงานกลุ่มเดียวกันในช่วง พ.ศ. 2554 – 2555 จะเห็นได้ว่าการตีความหมายของสินค้าข้าวและการค้าข้าวตามอัตวิสัยของผู้คนที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ ประชากรในหมู่บ้าน เจ้าหน้าที่ผู้ควบคุมชายแดนจากหน่วยงานต่างๆ เอง รวมทั้งอำนาจต่อรองของสมาชิกกลุ่มผู้เป็นนายทุนที่เป็นนักการเมืองท้องถิ่น เปิดพื้นที่ที่ต่อรองกับปฏิบัติการควบคุมชายแดนให้การนำเข้าสินค้าชนิดนี้ยังดำเนินต่อไปได้ อย่างไรก็ตาม เมื่อถึงเวลาที่มีการนำเข้าข้าวจากประเทศเพื่อนบ้านกลายเป็นประเด็นเชื่อมโยงกับปัญหาเชิงนโยบายของรัฐส่วนกลาง สินค้าข้าวและกิจกรรมการค้าข้าวที่เกิดขึ้นบนชายขอบของพื้นที่กายภาพรัฐไทย จึงถูกเชื่อมโยงได้ว่าเป็นปัญหาระดับชาติ ส่งผลให้ผู้ควบคุมชายแดนจากหน่วยงานในพื้นที่ต้องปฏิบัติการปราบปรามและควบคุมสินค้าข้าวจากประเทศเพื่อนบ้านอย่างเคร่งครัด และทำให้การค้าข้าวในบริบทของการต่อรองกับอำนาจควบคุมหลากหลายระดับต้องถูกระงับไปในที่สุด

รายการอ้างอิง

เอกสารภาษาไทย

อรุษา ปัญญาทดแก้ว. 2559. “การค้าข้าวข้ามโขง: กรณีศึกษาการต่อช่องทางเศรษฐกิจที่ไม่เป็นทางการ ณ หมู่บ้านแห่งหนึ่งที่พรมแดนไทย - ลาว.” วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาสังคม ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

เอกสารภาษาอังกฤษ

Abraham, Itty and Willem van Schendel. 2005. “Introduction: the Making of Illicitness.” In *Illicit Flows and Criminal Things: States, borders, and the other side of globalization*, edited by Willem van Schendel and Itty Abraham, 1-35. Bloomington: Indiana University Press.

Donnan, Hastings and Thomas M. Wilson. 1999a. “Introduction: Borders, nations and states.” In *Borders: Frontiers of identity, Nation and State*, 1-18. Oxford, New York: Berg Publishers.

Donnan, Hastings and Thomas M. Wilson. 1999b. “The Subversive Economy.” In *Borders: Frontiers of identity, Nation and State*, 87-106. Oxford, New York: Berg Publishers.

Lamb, Vanessa. 2014. “Where is the Border? Villagers, Environmental Consultants and the ‘Work’ of the Thai-Burma Border.” *Political Geography* 40: 1-12.

Mezzadra, Sandro and Brett Neilson. 2013. *Border as Method, or, the Multiplication of Labor*. Durham and London: Duke University Press.

Pophiwa, Nedson. 2010. “Mobile Livelihoods—the Players Involved in Smuggling of Commodities across the Zimbabwe-Mozambique Border.” *Journal of Borderlands Studies* 25(2): 65-76.

- Sangkhamanee, Jakkrit. 2006. "Border Riverscape: Negotiating space and identity construction of the long-distance river traders under the Greater Mekong subregional trade regime." M.A. dissertation, Department of Sociology and Anthropology, Chiang Mai University.
- Smillie, Ian. 2005. "Criminality and the Global Diamond Trade: A methodological case study." In *Illicit Flows and Criminal Things: States, borders, and the other side of globalization*, edited by Willem van Schendel and Itty Abraham, 177-200. Bloomington: Indiana University Press.
- Walker, Andrew. 1999. "Borders, Frontier Communities and the State: Cross-river boat operators in Chiang Khong." In *The Legend of the Golden Boat: Regulation, trade and traders in the borderlands of Laos, Thailand, China and Burma*, 93 – 112. Honolulu: University of Hawaii Press.